

TESALYA

yay.), Larissa 2006, s. 16-35; a.m.f., "To Pistopointiko genniseos ton Ambelakion, Othomanikes piges tis idrusis kai tis istorias tous 1455-1570", *Thessaliko Imerologio*, sy. 29, Larissa 1996, s. 89-96; sy. 31 (1997), s. 277-278; a.m.f., "I emphanisis kai proimi istoria tis Karditsa symphona me tis Othomanikes Piges", a.e., sy. 53 (2008), s. 65-82; a.m.f., "Durbalı Sultan Resurrected? / Durbalı Sultan Yeniden Ortaya mı Çıkıyor?", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî*, sy. 52 (İrene Melikof Anısına), Ankara 2009, s. 53-57; A. Petronótis, "Othomaniká Arhitektonimata Thessalikou Almiroú", *Archaiophotika*, II, Almiros 1997, s. 23-124; J. Alexander, "Thessaly, Hellas, Vlachia and the Earthquake of 1544", *Natural Disasters in the Ottoman Empire* (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1999, s. 223-240; N. Rimatisídis, "Synoptikí perigraphí tis Thessalias, Smyrni 1874", *Thessalia, Istorikes Piges*, s. 17-23 (36/37); P. G. Tsiakoumis, *O Tekes ton Bektasidon sto Ireni Pharsalon*, Athens 2006; S. Laiou, "Some Considerations Regarding Çiftlik Formation in the Western Thessaly, Sixteenth-Nineteenth Centuries", *The Ottoman Empire, The Balkans, The Greek Lands: Toward a Social and Economic History* (ed. E. Kolovos v.d.ğr.), İstanbul 2007, s. 255-277; N. Beldiceanu – P. S. Nasturel, "La Thessalie entre 1454/55 et 1506", *Byzantion*, LIII, Bruxelles 1983, s. 104-156; N. Beldiceanu, "Timariotes chrétiens en Thessalie, 1454/55", *Südst-Forschungen*, XLV, Leipzig 1986, s. 45-81; P. Magdalino, "Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages", *Mediterranean Historical Review*, IV, London 1989, s. 87-100; N. Karafillis, "To gephira tou Moscholoriou, Phriloí-Paradóseis-Istori", *Thessaliko Imerologio*, sy. 20 (1991), s. 81-91; J. C. Alexandropoulos, "Ta othomaniká tourkiká éngrafa tis Ierás Monís Dousikou, i moní os ta méssa tou 16ou aióna", *Trikalina*, XIV, Trikala 1994, s. 101-120; A. Savvidis, "Splitted Medieval Hellenism, the Semiautonomous State of Thessaly and its Place in History, 1213-1470", *Byzantion*, LXVIII (1998), s. 406-418; a.m.f., "Tesalya", *EP²* (İng.), X, 420-422.

MACHIEL KIEL

TESÂNÜD

(التساند)

Toplumda
bireylerin ve grupların
birbirleriyle dayanışma halinde
yaşamalarını ifade eden ahlâk terimi.

Sözlükte "dayanmak, yaslanmak" anlamındaki **sened** kökünden türeyen **tesânüd** "dayanmak, yaslanmak" (**istinâd**) ve "her topluluğun kendi sancağı altında toplanması" şeklinde iki farklı mânaya gelmektedir (Cevherî, *eş-Şihâh*, "snd" md.; *Lisâ-nü'l-'Arab*, "snd" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "snd" md.). Kelime Türkçe'de toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olmasını, birbirine güç ve destek sağlamlarını ifade eden ahlâk terimi şeklinde kullanılmaktadır. Bugünkü Türkçe'de yeni kelime olarak **dayanışma** ile

karşılansaktadır. Kaynaklarda aynı veya yakın anlamda **teâvün** (yardımlaşma), **tezâhür** (sırt sırta verme), **tenâsur** (yardımlaşma), **tedâmün** (birine destek verme), **teâlûf** (kaynaşma), **teâhi** (kardeşlik bağı oluşturma), **tevâsül** (birbiriyle ilişki kurma) gibi kavramlar geçmektedir. Modern Arapça'da tesânüd yerine daha çok **tekâfül** kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de tesânüd kelimesi geçmemekle birlikte müminlerin kardeş olduğu ilkesi benimsenerek (el-Bakara 2/220; Âl-i İmrân 3/103; el-Hucurât 49/10) dayanışmanın psikolojik ve ahlâkî zemini hazırlanmış, birçok âyette doğrudan ve dolaylı biçimde dayanışma ve paylaşmanın sosyal ve insanî değeri üzerinde durulmuştur. Bazı âyetlerde teâvün (el-Mâide 5/2), tezâhür (el-Bakara 2/85; el-Kasas 28/48; et-Tahrîm 66/4) ve kefâlet (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kfl" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nfk" md.) kavramları geçmektedir. Birçok âyette müminlerin birbirine maddî yardımda bulunmasını teşvik için kullanılan "infak" da bunlara eklenebilir. Mâûn sûresinin son âyetinde geçen "mâûn" kelimesi müfessirler tarafından yardımlaşmanın örnekleri olan "zekât, sadaka, yiyecek içecek; insanların yardım maksadıyla aralarında alıp verdikleri kapacak gibi şeyler" diye açıklanmıştır (Taberî, XII, 709-715; Fahreddin er-Râzî, XXXII, 108-109; Elmalılı, IX, 6163-6164). Kur'an'daki ülfet kavramı da (Âl-i İmrân 3/103; el-Enfâl 8/63) "birlikte yaşama eğilimi" biçiminde yorumlanmış ve Allah'ın insanlığa bir lutfu olarak görülmüştür (Gazzâlî, II, 157, 158). Mâverdi, ülfetle ilgili âyetleri açıklarken Medineli Evs ve Hazrec kabileleri arasında köklü bir düşmanlık varken İslâm sayesinde birbirine sınıksız bağlanan kardeşler ve dayanışma içinde olan dostlar haline geldiklerini ifade eder (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 149-150). İlgili âyetler incelendiğinde din kardeşliğinin ilk şartının başkalarına karşı kötü duygular beslemekten ve zararlı davranışlardan sakınmak, ikinci şartının da din kardeşlerine karşı iyi duygular beslemek ve sıkıntılarını paylaşmak olduğu görülür (meselâ bk. el-En'âm 6/151-153; el-İsrâ 17/23-38; el-Hucurât 49/9-13). İnsanın öncelikle yakın çevresiyle ilgilenmesi ve onlarla dayanışma içinde bulunması onun tabiatının bir gereği olup Kur'an-ı Kerim'de bu durumun dikkate alındığı ve ilgili âyetlerde bu çevrenin öncelik sırasına göre ana babayı ve diğer akrabayı, yakın ve uzak komşuyu, yakın arkadaşı, yetimleri, yoksulları, yolları ve kişinin sorumluluğu altında bulunan başka insanları, nihayet yardıma muh-

taç herkesi kuşatacak biçimde genişlediği görülür (el-Bakara 2/83, 177; en-Nisâ 4/36; el-İsrâ 17/26). Ancak Kur'an'da dayanışmanın özellikle iyilik ve takvâ konularında olması istenir; kötülük, düşmanlık ve saldırganlık türünden işlerde yardımlaşma yasaklanır (el-Mâide 5/2).

Hadislerde tesânüd (Tirmizî, "Tefsîr", 20; Dârimî, "Mu'addime", 24) ve tezâhür (*Müsned*, V, 100; Müslim, "Tâlâk", 30; *el-Muva'tta*, "Tâlâk", 22, 23) kavramları sözlük anlamlarıyla kullanılmıştır. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh*'inde "et-Te'âvün fi binâ'î'l-mescid" ("Şalât", 63), "Te'âvünü'l-müminin ba'duhum ba'çan" ("Edeb", 36) başlıklı iki bab bulunmaktadır. İkinci babda zikredilen bir hadiste Resûlullah'ın, "Müminler topluluğu tuğlaları birbirini tutan binaya benzer" buyurduğu ve ardından parmaklarını birbirine kenetlediği ifade edilir. Aynı yerdeki başka bir rivayette bir kişinin ihtiyacını arzetmesi üzerine Resûlullah'ın yanındakilere dönerek, "Ona yardımcı olursanız ecrinizi alırsınız; Allah dilediği şeyi peygamberinin diliyle söyleterek gerçekleştirir" dediği bildirilir. Hadis mecmualarında ana babaya saygı, sıla-i rahim, yetimleri, yoksulları, kimsesizleri himaye, komşu hakları, sadaka, infak ve ih-san, birlik ve kardeşlik, ziyaret, hediyeleşme, dostlara yemek yedirme ve misafirperverlik gibi konulara dair hadisler aynı zamanda yardımlaşma ve dayanışmayı içerir. Bununla ilgili bir hadiste, "Müminler birbirini sevmekte, birbirine acımakta ve himaye etmekte bir organı hasta olduğunda diğerleri de acı çekip uykusuz kalan bir bedeninin organları gibidir" buyurulmuştur (*Müsned*, IV, 270; Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66). Resûl-i Ekrem'in hicretin hemen ardından Medine'de gerçekleştirdiği faaliyetler arasında selâmlaşmanın yaygınlaştırılması, açların doyurulması, yakınların ziyaret edilip gözetilmesi, mescid ve mektep yapılması gibi sosyal konulara dair tavsiyelerin ön plana çıktığı görülür (Makrîzî, I, 69). Bu uygulamaların en önemlisi bazı Mekkeli sahâbîlerin önce kendi içlerinde, daha sonra ensardan bazı kimselerle kardeş ilân edilmesidir (bk. MUÂHÂT). Bu kardeşliğin taraflar arasında veraset ilişkisine kadar gitmesi, Medine'de yerleşen ilk İslâm toplumunda sosyal adaletin ve dayanışmanın güçlendirilmesi yolunda atılmış önemli bir adımdır (Hamîdullah, I, 196). "Medine anayasası" denilen ve bilinen ilk yazılı anayasa kabul edilen belgede Medine şehir devletini oluşturan müslümanlar, yahudiler ve diğer grupların birbirleriyle ilişkilerinin dü-

zenlenmesi, idarî ve adlî yapıların, din ve vicdan hürriyetinin belirli esaslara bağlanması yanında toplumsal dayanışma bilincinin geliştirilmesi de amaçlanmıştır. Hz. Peygamber'in hicretin 5. senesinde (626-27) baş gösteren kıtlık üzerine kendisini hicret etmeye mecbur bırakan Mekkeliler'in yardım isteğine olumlu cevap vermesi (a.g.e., I, 274) İslâm'da tesânüdün insanî boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.

Fıkıh eserlerinde, gerek akrabalar gerekse müslümanlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik eden âyetlerden hareketle muhtaç durumda olanlara yardım etmenin öncelikle yakınlarının görevi olduğu belirtilir. Hanefîler'e göre aradaki din farkı bile akrabaların bu yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Yardımlaşma ve dayanışmada gönüllü davranma esastır, ancak bakım yükümlülüğünü yerine getirmekten kaçınan akraba aleyhine dava açılabilir. Kaynaklarda akrabalarla ilgili dayanışmanın çerçevesi oldukça geniş tutulmuştur. Ancak muhtaç kimse bu çerçeveye giremeyecek kadar kimsesiz ve himayesiz ise bu durumda büyük aile olan toplum devreye girer ve muhtacı destekleme görevi ona düşer; bazan toplum adına bu görevi devlet yerine getirir. Devlet görevini ihmal ederse muhtaç durumda olana yargı aracılığıyla hakkını alma yolu açıktır (M. Ebû Zehre, s. 69-74; M. Receb Beyyûmî, II, 1154-1163). Fârâbî bazı siyaset bilimcilerinin, devlet gelirlerinden bir kısmını ihtiyaç sahibi ve düşkün kesimlerle çalışma gücü bulunmayanların bakımına ayırmak gerektiği düşüncesinde olduklarını ifade eder (*Fuşûl münteze'a*, s. 76). Zekât, kurban, sadaka-i fitir, fidye, kefare, nezir, karz gibi konulara ve kardeşlik, yardımlaşma, paylaşmaya dair âyet ve hadisler İslâm kültüründe tesânüdün kurumlaşmasında önemli ölçüde etkili olmuştur (M. Ebû Zehre, s. 97-101; Kemâl Bû Zeyd, III, 1204-1206). Meselâ yemini bozmak, ihramda iken avlanma yasağına uymamak, kasten ramazan orucunu bozmak gibi bazı suçlar için konulan kefaretlere (el-Bakara 2/184, 196; el-Mâide 5/89; el-Mücâdile 58/3-4), bir yandan cezalandırma amacı taşıyan diğer yandan yoksul ve düşkünlere maddî destek sağlama hedefine hizmet etmektedir. Ayrıca İslâm'ın dört temel ibadeti olan namaz, oruç, zekât ve hacca da toplumsal iletişimi ve dayanışmayı geliştirici etkileri vardır. İlkini bizzat Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği, daha sonraki dönemlerde çok genişleyen vakıflar İslâm medeniyetinde tesânüd ilkesinin hayata

geçirildiği en önemli kurumlardır. Menfaati halka tahsis edilen vakıf eserleri, insanların onurunu zedelemeyen ihtiyaçlarının karşılanıp sıkıntılarının giderilmesi gibi büyük yararları yanında dolaylı olarak sosyal barışın korunup desteklenmesine de önemli katkı sağlamaktadır.

İslâm âlimleri insanın sosyal varlık oluşunu onun kendi kendine yetersizliğinin, dolayısıyla dayanışmaya ihtiyacının zorunlu sonucu olarak görmüşlerdir. Konuyu felsefi açıdan ele alan ilk müslüman düşünürlerden Fârâbî, insanın kendi varlığını sürdürebilmesi ve insanî yetkinliğini kazanabilmesi için gerekli olan şartları elde edebilmesinin diğer insanlarla bir arada dayanışma içinde yaşamasına bağlı olduğunu, yeryüzünde toplumların meydana gelmesinin temelinde bu zorunluluğun bulunduğunu belirtir. Fârâbî, bu açıdan toplumsal dayanışmayı -hadiste görüldüğü gibi- bir bedeninin organları arasındaki ilişkiye benzetir (*Ârâ'ü ehli'l-medîneti'l-fâzıla*, s. 117-119). Bu temel fikir İslâm düşünür ve âlimleri arasında ortak bir kabul haline gelmiştir. Meselâ Râgıb el-İsfahânî de yalnız başına yaşayan insanın en basit ihtiyaçlarını bile gideremeyeceğini, bu sebeple insanların yardımlaşma ve dayanışmaya muhtaç olduklarını ifade ederek eski siyaset kültüründeki, "İnsan tabiatı gereği medenî bir varlıktır" sözüyle Resûl-i Ekrem'in müminler topluluğunu tuğlaları birbirini tutan binaya, yine müslümanlar arasındaki sevgi, merhamet bağlarını biri hastalandığında diğerleri de acı hissedilen organlar arasındaki güçlü ilişkiye benzeten hadislerinin bu gerçeği dile getirdiğini kaydeder (*ez-Zerî'a*, s. 374). İbn Haldûn aynı sebeplerle insanın toplumsal bir varlık olarak yaratıldığını, dayanışma ve yardımlaşmaya ihtiyacı bulunduğunu söyler (*Muqaddime*, s. 42-43). Aynı düşünür, ülfetin önemiyle ilgili âyeti (el-Enfâl 8/63) açıklarken kalplerin değersiz heveslere ve dünyaya kapılması durumunda bunun benlik çekişmeleri doğuracağını ve ihtilâfları arttıracığını, buna karşılık kalplerin dünya heveslerinden vazgeçip Allah'a yönelmesi ve O'na teslim olması halinde benlik davalarının ortadan kalkıp yardımlaşma ve dayanışmanın yayılacağını belirtir (a.g.e., s. 157).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "avn", "nfk", "snd" md.leri; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "avn", "snd" md.leri; *Müsned*, IV, 270; V, 100; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, XII, 709-715; Fârâbî, *Fuşûl münteze'a fi 'ilmi'l-ahlâk* (nşr. Fevzi Mitrî Neccâr), Beyrut 1971, s. 76; a.m.f.,

Ârâ'ü ehli'l-medîneti'l-fâzıla (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1985, s. 117-119; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1398/1978, s. 149-150; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 374; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 157, 158; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XXXII, 108-109; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'* (nşr. M. Abdülhamîd en-Nümeysî), Beyrut 1420/1999, I, 69; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 42-43, 157; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 6163-6164; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 196, 274; Ömer Ahmed Abdürrahîm, "et-Tekâfülü'l-ictimâ'î fi'l-İslâm", *Müşkilâtü'l-müctema'i'l-İslâmî el-Mu'âşır*, Kahire 1393/1973, s. 259-264; M. Ebû Zehre, *et-Tekâfülü'l-ictimâ'î fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 69-74, 97-101; M. Receb el-Beyyûmî, "et-Tekâfülü'l-ictimâ'î fi'l-İslâm", *Kitâbü'l-Mü'temeri's-sânî 'aşer li-mecma'i'l-buhûşi'l-İslâmiyye*, Kahire 1423/2002, II, 1151-1168; Kemâl Bû Zeyd, "et-Tekâfülü'l-ictimâ'î fi'l-İslâm", a.e., III, 1169-1210.

OSMAN DEMİR

TESBİH

(التسبيح)

Allah'ın

noksan sıfatlardan münezzeh ve yüce olduğuna inanıp bunu sözleri ve davranışlarıyla belirtme anlamında terim.

Sözlükte "suda hızla yüzüp mesafe almak" mânasındaki **sebh** (**sibâha**) kökünden türeyen **tesbîh**, terim olarak Cenâb-ı Hak'ı ulûhiyetle bağdaşmayan her türlü eksiklik ve noksanlıktan tenzih etmeyi ifade eder. Aynı kökten **sübhâne** kelimesine lafza-i celâlin eklenmesiyle oluşturulan **sübhânellah** terimi tesbihle aynı anlama gelir. Her iki terim de Allah'tan başkasına nisbet edilemez. Kur'an-ı Kerim'de seksen dokuz yerde geçen "sebh" kavramı ikisi Mekki, beşi Medenî yedi sürenin (İsrâ, Hadîd, Haşr, Saf, Cum'a, Tegâbün, A'lâ) başında farklı şekillerde yer alır. Bu sürelerden Mekke'de nâzil olan İsrâ ve A'lâ dışındakiler "Müsebbihât" diye anılır. Söz konusu sürelerde ilk âyetlerin muhtevası tesbih ve tenzih kavramlarının âdeti birer gerekçesi niteliğindedir. Râgıb el-İsfahânî, tesbihin terim anlamının kelimenin kökündeki "hızlı biçimde yüzme" mânasıyla alakalı olduğuna dikkat çekerek bu kavrama "kulun Allah'a ibadet etme niyetiyle her türlü kötülükten hızla uzaklaşması" anlamı verir (*el-Müfredât*, "sbh" md.). Buradan hareketle tesbihe "insanın sürekli biçimde ilâhî kontrol altında bulunduğunu bilmesi, daima iyi ve yararlı işler yapmaya çalışması" şeklinde daha kapsamlı bir içerik belirlemek mümkündür.